

De financiering van „De Vlaamsche Stem” een discussie zonder eind? F.C. Gerretson en zijn Duitse betrekkingen in 1915

P. VAN HEES

Over de wijze waarop de Duitse overheid in de Eerste Wereldoorlog in de door haar bezette gebieden en ook elders op directe en indirecte wijze haar doel door middel van propaganda heeft verwezenlijkt, is reeds veel geschreven. Dat geldt ook voor deze activiteiten in België en Nederland. Schrijvers als H.J. Elias, L. Picard, C. Smit, A.W. Willemsen en L. Wils, om enkelen uit Noord en Zuid te noemen die zich met deze materie hebben bezig gehouden, komen allen op grond van authentiek bronnenmateriaal tot de vaststelling, dat de Duitse regering via fondsen propaganda voerde. Minder duidelijk is veelal langs welke kanalen deze financiële bezigheden verliepen, wie er bij betrokken waren, welke bedragen er mee gemoeid waren en op welke wijze deze ter beschikking werden gesteld.

Deze vragen zijn ook gesteld met betrekking tot het in Nederland uitgegeven dagblad *De Vlaamsche Stem*. Dit blad werd met financiële steun van Noordnederlanders op 22 maart 1915 door uitgeweken Vlamingen opgericht. Met de vraag of dit blad in de loop van de zomer mede dankzij Duitse financiële steun onder controle kwam van een groep Vlamingen en Noordnederlanders die de Godsvrede niet langer wilde eerbiedigen, hebben verschillende historici zich bezig gehouden. De namen van L. Buning, L. Wils en P. Bentein moeten hier in het bijzonder worden genoemd. Zij komen in hun studies tot een bevestigend antwoord op de zo juist gestelde vraag¹.

Zij baseren hun bewijsvoering op documenten uit het archief van de Duitse legatie in Den Haag en van het ministerie van buitenlandse zaken in Berlijn en uit archiefstukken en mededelingen van Leo Picard, die een en ander van nabij heeft meegemaakt. Het artikel van P. Bentein in dit tijdschrift geeft een volledig beeld van het gebruik van deze gegevens en van de verdere faits et gestes rond het blad *De Vlaamsche Stem*.

1. L. WILS, *De Grootnederlandse beweging 1914-1944: ontstaan, wezen en gevolgen*, in: *Acta colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945* (Gent 1982), p. 415-450, spec. p. 427-428; L. Buning, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”. *Hoe stonden ze ten opzichte van elkaar?*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 34 (1975) kl. 29-38 en kl. 66-90, spec. kl. 68 en P. Bentein, *Het dagblad „De Vlaamsche Stem” en het ontstaan van het aktivisme in Nederland*, dl. I en II, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 45 (1986) nr. 4 en 46 (1987) nr. 1.

In het nu volgende gedeelte zal ik mij beperken tot de financiële aspecten van *De Vlaamsche Stem* en een aantal feiten aan dragen, waaruit moge blijken dat Gerretson zijn greep op *De Vlaamsche Stem* inderdaad door middel van Duits geld heeft kunnen verwezenlijken. Deze nieuwe gegevens zijn gebaseerd op onderzoek in het archief-Gerretson, dat in 1985 aan het Algemeen Rijksarchief in 's-Gravenhage is overgedragen en toegankelijk is voor onderzoek. Na het overlijden van Gerretson in 1958 is het vele jaren gesloten geweest en werd het beheerd door één der vroegere werkgevers van Gerretson, de Koninklijke-Shell. Op 22 maart 1915 werd te Amsterdam ten overstaan van notaris Jacob Vriesendorp de oprichtingsacte van *De Vlaamsche Stem* gepasseerd². Mr. A. Deswarte en mr. Fr. Wittermans traden op als lasthebbers van André de Ridder, René de Clercq, A. de Groeve, G. van der Aa (consul-generaal van België te Amsterdam), J.L. Dekkers (junior vice-consul), L.J. Veen (uitgever te Amsterdam) en M. Delbecque (handelaar te Amsterdam). Het maatschappelijk kapitaal was f 5000,- verdeeld over 100 aandelen à f 50,-. Er waren 40 aandelen geplaatst, maar niet alle volgestort. Behalve aandeelhouders waren er ook vijf en twintig 'obligatarissen'³. Het geheel werd bekroond door een commissie van bijstand bestaande uit: prof. mr. J.A. van Hamel, J.Th. Boelen, A.B. van Holkema (uitgever te Amsterdam), S. van Lier Ezn. (bankier), H.R. Du Mosch, mr. E.S. Obrio de Castro, E. den Tex en prof. mr. H.P.G. Quack. In april 1915 schreef Gerretson aan zijn vriend D.G. Hoek, die hij tijdens zijn studie in Brussel had leren kennen: 'De coup is dus mogelijk'⁴. Het was nog slechts zaak te weten te komen wat de rechten van de aandeelhouders waren. Merkwaardig is dat er nog gedacht wordt om geld vanuit Gent te verkrijgen, dus uit de middelen van *De Vlaamsche Post*. Daarover zou met L. Picard overleg kunnen worden. Maar tegelijk schreef Gerretson:

'Voorts zoudt Gij reeds z.n. onder mededeeling van de kwestie, aan Valckenier Kips, introductie bij den nieuwen Duitschen gezant kunnen vragen'.

2. Oprichtingsacte der Vlaamsche Stem, 22-3-1915 in Archief-Gerretson, Algemeen Rijksarchief (ARA), Den Haag, dossier Vlaamsche Stem, nr. 674. Het archief-Gerretson is toegankelijk gemaakt via een voorlopige inventarislijst. De hier en in de volgende noten gebruikte dossiernummers geven aan in welke bundel/dossier het geciteerde stuk is te vinden.

3. Lijst van obligatarissen der Vlaamsche Stem (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, dossier Vlaamsche Stem nr. 674). Het waren: G van der Aa (Amsterdam); J. van der Bosch (Den Haag); J.L. Bourlier (Den Haag); prof. dr. H. Burger (Amsterdam); graaf Otto van Bylandt (Den Haag); mr. C.Th. van Deventer (Den Haag); mr. G.J. Fabius (Rotterdam); J.E. Gerritsen (Amsterdam); mr. R. Mees (Rotterdam); mr. J.A. Malster (Amsterdam); Henri van Oppen (Maastricht); mej. S.H. Piepers (Baarn); Jos. van Raalte (Vlissingen); Jhr. H. de Ranitz (Nijmegen); onleesbaar (Den Haag); mr. E.D. Salomonson (Amsterdam); mr. Schock (Amsterdam); L. Simons (Amsterdam); L. Serrurier (Amsterdam); G. Vissering (Amsterdam); prof. dr. L. van Vollenhoven (Leiden), Dr. Voûte (Amsterdam); mr. A. Wertheim (Amsterdam); F.M. Wibaut (Amsterdam) en Joh. Woudenberg (Zutphen).

4. Gerretson aan Hoek, 24-4-1915 (datum van ontvangst), (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, dossier Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

Valckenier Kips was een zeer Duitsgezinde hoogleraar en redacteur van het pro-Duitse weekblad *De Toekomst* en R. von Kühlmann was de nieuwe in april 1915 benoemde Duitse gezant. Hij zou in mei 1915 de zgn. Hilfsstelle onder leiding van dr. F. Wichert oprichten. Deze Hilfsstelle zou de Duitse propaganda in Nederland gaan verzorgen.

Er zijn contacten met de Duitse legatie gelegd en op 8 mei 1915 schreef Gerretson aan Hoek :

'Gij ontvingt het schrijven voor de Duitse legatie ? En bezorgde het ? Het wachten is nu op *hun* antwoord. (...) Verloopt alles naar wensch, dan zou morgen een gecombineerd bezoek van V.K. (Valckenier Kips), U en mij bij den Gezant kunnen plaatsvinden ; en de zaak tot een einde worden gebracht' ⁵.

De volgende dag, zo blijkt uit de gewisselde telegrammen, zijn er spijkers met koppen geslagen. Gerretson telegrafeerde Hoek ⁶, dat hij verhinderd was naar Den Haag te komen, maar nog die zelfde dag telegrafeerde voor de middag Dr. Wichert vanuit de Duitse legatie aan de Vijverberg 8 in Den Haag aan Gerretson : 'Geld in brief geeischt staat tot beschikking verzoeken mededeeling wanneer u naar Haag kann (sic) komen voor bespreking' ⁷. 's Middags om vier uur seinde Gerretson aan Hoek dat de Duitse legatie telegrafisch had toegestemd, en hij verzocht Hoek de volgende dag beschikbaar te zijn. Ook diende Hoek 'zooveel mogelijk stroomannen Smith Cantillon Buechtmann (sic)' te waarschuwen en beschikbaar te houden voor het passeren der acten ⁸. Met name door dit telegram kunnen we weten dat het om geld voor *De Vlaamsche Stem* gaat. De namen van L.J. Smith (Den Haag) en L. Bückmann (Den Haag) zullen we later tegenkomen als nieuwe aandeelhouders van *De Vlaamsche Stem*, maar zoals uit de stukken blijkt, als stroomannen van Gerretson.

De hele gang van zaken vindt nog een bevestiging in een brief van Hoek aan Gerretson van 13 mei 1915 ⁹. Hoek schreef :

'Ik sprak dezen avond den heer Wichert. Hij was over den loop der zaken zeer voldaan. Het zien in bezit te nemen van zoo veel mogelijk aandeelen leek ook hem zeer gewenscht'.

5. Gerretson aan Hoek, Willemstad, 8-5-1915 (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

6. Gerretson-Hoek, Willemstad, 9-5-1915 (telegram) (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007). Dit en volgende geciteerde telegrammen zijn alle geschreven in kapitalen en zonder interpunctie.

7. Wichert-Gerretson, Den Haag, 9-5-1915 (telegram) (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, dos. Wichert, nr. 674).

8. Gerretson-Hoek, Willemstad, 9-5-1915 (telegram) (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

9. Hoek-Gerretson, Den Haag, 13-5-1915 (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1002).

Interessant is dat Hoek tegelijk meldt, dat bemoeienis van dr. Wirth, die te Gent zo'n rol speelde, nu werd afgeweerd en dat de meest sterke nadruk werd gelegd op de absolute onafhankelijkheid van Gerretson c.s. als enig mogelijke basis voor samenwerking.

Kennelijk was Wirth van deze financiële transactie op de hoogte, op zich niet vreemd, want we zagen dat Gerretson aan Hoek schreef over geld voor de *Vlaamsche Stem* dat via Gent zou komen. Opvallend is echter dat nu Wirth buiten de deur wordt gehouden, ook door de Duitse legatie. Deze situatie past wel in Gerretsons opzet beide bladen (*Stem* en *Post*) in ieder geval naar buiten toe volledig gescheiden te houden. De extreme politieke aspiraties van ds. J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard maakten in de loop van de zomer van 1915 alle verdere contact vrijwel onmogelijk en ongewenst¹⁰.

Inmiddels waren er bij de redactie en de commissie van bijstand inlichtingen binnen gekomen over Gerretsons belangstelling voor *De Vlaamsche Stem*. Van Hamel stelde voor dat Gerretson in de commissie van bijstand zitting zou nemen¹¹. Gerretson, die daarover ook al door Deswarte was benaderd, hield de boot af, want er moest, zo schreef hij, niet te veel invloed van Hollanders komen. Op 8 juni 1915, toen Gerretson in feite al een meerderheidsbelang in het blad had, schreef hij nog aan Van Hamel :

'Mijn steun aan de Vl. Stem heeft geen ander doel dan 1° de courant het voortbestaan mede mogelijk te maken ; 2° het blad, met eerbiediging van zijn eens gekozen standpunt, zoo goed mogelijk te maken'¹².

Eind mei 1915 had Gerretson het geld van de Duitse legatie binnen en werden vrienden mede-aandeelhouders gemaakt. Het is illustratief om de inhoud van een zo'n 'onderhandsche overeenkomst', vastgelegd op gezegeld papier, te laten volgen :

L. Bückmann te 's-Gravenhage ontvangt van C. Gerretson zes aandelen à f 50,- in De Vlaamse Stem n.v. en verklaart zich accoord met het volgende :

1. de aandelen blijven onder berusting van Gerretson ;
2. Gerretson is verantwoordelijk voor de volstorting der aandelen (40 % gestort) ;
3. Bückmann zal verkopen ad f 1,- op schriftelijk verzoek ;
4. Bückmann zal geen gebruik maken van stemrecht op de algemene vergadering ;
5. Bückmann zal terugverkopen op de onder punt 3 genoemde voorwaarden te allen tijde binnen 24 uur.

Gedateerd 26 mei 1915¹³.

10. Zie Buning, „*De Vlaamsche Stem*'' en „*De Vlaamsche Post*'', kl. 11-85.

11. Van Hamel-Gerretson, 12-5-1915 (arch. Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674).

12. Gerretson-Van Hamel, 8-6-1915 (kopie) (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674).

13. Gezegeld stuk op naam van L. Bückmann (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674). Bückmann en Gerretson zaten samen in de redactie van *Ons Tijdschrift*.

Gelijksoortige overeenkomsten, gesloten met H.A.J. Brouwer en J.L. Smith, liggen in het archief-Gerretson¹⁴. Zo had de groep-Gerretson meer dan 1/10 der aandelen verkregen, louter en alleen omdat de oorspronkelijke aandeelhouders bij lange na het maatschappelijk kapitaal ad f 5000,- niet hadden volgestort.

Toch heeft de hele coup van Gerretson eind mei-begin juni nog aan een zijden draadje gehangen. Gerretson, die op dat moment als reserve-officier in de rang van eerste luitenant was gemobiliseerd en in Brabant diende, had een dronken kapitein, zijn meerdere, terecht gewezen. Het daarna ontstane handgemeen had uiteindelijk geleid tot het verzoek van de kapitein om een duel. Gerretson hoopte op interventie van de generaal, want zo schreef hij Hoek: 'Ik behoef je niet te zeggen, dat ik dit, *met het oog op de hangende aangelegenheden* hoop'.

Gelukkig voor Gerretson intervenieerde de generaal en liep de zaak op een voor Gerretson eervolle wijze af¹⁵.

Niet iedereen was echter even gelukkig met de gang van zaken. De financiële steun van de Duitsers aan de flaminganten riep ook binnen eigen kring vragen op. L. Brulez, verbonden aan *De Vlaamsche Stem*, schreef op 29 juni 1915 aan Hoek over 'die geldkwestie' en vervolgde:

'Het spreekt vanzelf, dat ik nergens en aan niemand van dat verwenschte geld zou spreken, alhoewel ik het als een misstap beschouwen moet, want juist daardoor gaan we den weg op van de Franschelaars.

De Vl. Zaak is mij te heilig om ze maar eenigszins dienstbaar te stellen zelfs aan dien vreemdeling wien ik tegenover de anderen den zege moet toewenschen. (...) Het eerste wat we ook of juist tegenover de D. hebben te betrachten is hun achting te winnen en ons niet op gelijken lijn te laten stellen met de andere pers'¹⁶.

Het is niet zonder meer duidelijk of Brulez nu doelt op het Duitse geld voor *De Vlaamsche Stem* of voor *De Vlaamsche Post*. Ik heb niet kunnen vinden wie er nu precies op de hoogte waren van de oorsprong van Gerretsons geldbronnen. Uiterst merkwaardig is in dat opzicht een reactie van een der redacteurs van het blad, Antoon Jacob, wanneer Gerretson hem in januari 1916 vraagt om weer terug te komen om voor *De Vlaamsche Stem* te werken. Jacob antwoordt dan:

'Wij hebben steeds onverenigbaar met het belang der 'Stem' gedacht: het aanvaarden van eventuele Duitse hulp en er bestaat ook thans geen aanleiding om van deze opvatting af te wijken'.

14. Gezegelde stukken op naam van H.A.J. Brouwer en J.L. Smith (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674). H.A.J. Brouwer is vermoedelijk een medewerker van Wichert geweest. Hij wordt ook in Wicherts brieven genoemd.

15. Gerretson-Hoek, Willemstad, ongedateerd en Gerretson-Hoek, Willemstad, 2-6-1915 (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

16. Brulez-Hoek, Amsterdam, 29-6-1915 (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

Jacob verliet in december 1915 de redactie van *De Vlaamsche Stem* en vertrok naar Antwerpen. Heeft hij tot zo lang niet geweten hoe Gerretson het blad gefinancierd had, en heeft die ontdekking een rol gespeeld bij zijn uittreden? Zeker is dat Jacob grote moeite heeft gehad met de Duitse steun aan het activisme¹⁷.

In ieder geval werd het de lezers duidelijk dat *De Vlaamsche Stem* in de zomer onder redactie van R. de Clercq en A. Jacob een andere koers was ingeslagen. Het blad verdedigde zelfstandigheid van Vlaanderen binnen België en koos partij voor het activisme. Deze keuze viel bij de oude aandeelhouders niet goed. Eind juli 1915 hadden Deswarte, De Ridder en Wittermans al op terugtrekking van Gerretson aangedrongen. Ook uit de radicale Vlaamse kring kwam echter kritiek. E. Rietjens vond dat men beter *De Vlaamsche Stem* geheel los kon laten. Het blad had door de 'kazakdraaijer van Deswarte' zijn gezag verloren. Het was zaak het nog resterende kapitaal er 'behendig' uit te halen en een nieuw weekblad te stichten¹⁸.

Een scheiding der geesten werd onvermijdelijk en in september 1915 zou de oude naamloze vennootschap geliquideerd worden. Eerst echter wil ik nog zien naar een reactie van de zijde der Duitse legatie op de gebeurtenissen. Daar overheerste een positieve toon. Dr. F. Wichert schreef op 20 augustus aan Gerretson :

'Sie haben einen zähen Gegner niedergeworfen. Hoffentlich steht er nie wieder auf. Mit grosser Bewunderung habe ich Ihre Arbeit verfolgt. Wie viel Willenskraft, Klugheit und Ausdauer war nötig, um dieses Resultat zu erreichen.

Sie haben mich gebeten, Sie niemals als einen sogenannten 'Prodeutschen' zu betrachten. Dadurch haben Sie mir eigentlich die Möglichkeit genommen, Ihnen in der Weise zu danken, wie es mir jetzt von meinem Gefühl vorgeschrieben wird. Denn was Sie getan haben, alle Kraft, die Sie eingesetzt haben, Ihre grosse Hingabe - sie kommen schliesslich doch auch unsrer Sache zu gute, mehr vielleicht noch wie der holländischen, denn die deutsche Sache ist augenblicklich die (onleesbaar woord). Mit welcher Absicht sie nun auch das Ganze unternommen haben, für das Resultat sage ich Ihnen aufrichtig empfundenen Dank.

Ich habe heute mit einer massgebenden Persönlichkeit über die Frage, ob die Zeitung fortgehen solle oder nicht gesprochen. Dieser Herr war für Weiterführung. Auf die beträchtlichen finanziellen Opfer, die dadurch nötig waren, habe ich hingewiesen. Aber über alles das müssen wir uns mündlich besprechen.

Einsweilen wünsche ich Ihnen ein gutes Fortschreiten, in der besondere Sache sowohl wie in allen Ihren Unternehmungen, von denen ich sicher weiss, dass sie der Erreichung grosser und edler Ziele dienen'¹⁹.

17. Jacob-Gerretson, Antwerpen, 1-2-1916 (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamsche Stem, nr. 1007).

18. Rietjens-Gerretson, Utrecht, 14-8-1915 (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674).

19. Wichert-Gerretson, Haag, 20-8-1915 (arch.-Gerretson, dos. Wichert, nr. 567).

Op 28 augustus schreef Wichert opnieuw, dat ook 'an der massgebenden Stelle' men voor voortzetting van het blad was en dat hij en Brouwer (ook een der fictieve aandeelhouders) daar op 4 september met Gerretson over verder wilden praten²⁰.

De liquidatie van de oude n.v. naderde nu snel en op 18 september 1915 was er een bijeenkomst van het 'college van liquidateuren' om te spreken over verkoop van het blad aan 'een nieuwe groep' waarbij de naam van A.J. van Vessem genoemd werd²¹. Interessant is om uit dit stuk de namen der aandeelhouders te zien. Aan het volstorten der 60 % op de aandelen hadden voldaan : A.J. van Vessem, Utrecht, f 30,- ; Prof. Muller, Utrecht, f 90,- ; S. Gerretson *, Rotterdam, f 210,- ; F.C. Gerretson, Den Haag, f 420,- ; L. Brulez, Amsterdam, f 30,- ; H.A. van Malsen, Rijswijk, f 30,- ; L. Bückmann *, Den Haag, f 180,- ; Dijkmans en Van Gunst *, Den Haag, f 150,- ; L.J. Smith *, Den Haag, f 180,- ; H.A.J. Brouwer *, Den Haag, f 210,- J. Lens, Den Haag, f 180,- ; mr. De Ridder, Den Haag, f 180,- ; mr. L. Smith, Amsterdam, f 30,-. Ondanks aanmaningen weigerden de heren Wittermans, Deswarte, De Groeve, De Ridder, Sieburgh en Opdebeek hun aandelen vol te storten en had Simonis zijn rechten overgedragen. De door *mij* met een ster gemerkten waren zonder enige twijfel stromannen van Gerretson. Dit gold vermoedelijk ook voor de Haagse heren Lens en De Ridder. H.A. van Malsen behoorde tot de vriendenkring van Gerretson evenals Bückmann.

Uiteindelijk werd op 30 oktober 1915 *De Vlaamsche Stem* door het college van liquidateuren, bestaande uit L. Brulez, J. Eggen en F.C. Gerretson, verkocht aan de heren J. Eggen, F.C. Gerretson en D.G. Hoek voor de som van f 900,- waarbij de eigenaars zich verplichtten (punt V der tweede koopacte) 'de richting in 'De Vlaamsche Stem' in geenerlei wijze te veranderen'²².

De Vlaamsche Stem, al spoedig vanuit Amsterdam, waar de krant op de persen van *Het Algemeen Handelsblad* werd gedrukt, naar Den Haag verplaatst, hield het tot 1 februari 1916 vol. Verdere gegevens over Duitse steun en of interventie heb ik niet gevonden. Ook niet waarom men het blad in 1916 losliet. Het is niet uitgesloten dat een omvangrijker onderzoek in het nog niet geheel op orde zijnde archief nadere details zal opleveren. Zeker is dat met name het grote redactionele archief van *De Vlaamsche Stem* (arch.-Gerretson, ARA, Den Haag, nr. 1001-1012), dat veel brieven van en aan A. Jacob, J. Eggen, L. Brulez en D.G. Hoek bevat, nog nadere informatie over het redactionele beleid zal opleveren. Het doel van dit onderzoek : het vaststellen van de financiële Duitse steun aan *De Vlaamsche Stem* via Gerretson, is bereikt. Wat nog rest is een afweging van Gerretsons drijfveren om zo te handelen.

20. Wichert-Gerretson, 28-8-1915 (arch.-Gerretson, dos. Wichert, nr. 567).

21. Zitting van het college van liquidateurs, zaterdag, 18-9-1915 (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674).

22. Twee gezegelde stukken gedateerd, 30-10-1915, koopacten voor *De Vlaamsche Stem* (arch.-Gerretson, dos. Vlaamsche Stem, nr. 674).

Met de eenvoudige constatering dat Gerretson een handlanger van de Duitsers en misschien wel een landverrader was, is de lezer er niet. Het laatste was hij beslist niet en zelfs met de term handlanger is voorzichtigheid geboden. Allereerst kunnen we vaststellen, dat Gerretson behoort heeft tot de vrij grote groep Nederlanders die in het begin van deze eeuw pro-Duits was en zich thuis voelde in het enigszins conservatief protestantse Duitse klimaat en zich ook verwant voelde met de Duitse cultuur en wetenschap. Voor deze groep, waaronder veel ambtenaren, officieren en intellectuelen waren, was een Duitse overwinning een vrij vanzelfsprekende zaak, waarbij zij op een enkeling na uitging van een voortbestaan van een zelfstandige Nederlandse staat.

Wat er van het eertijds Belgisch orgaan „De Vlaamsche Stem” nog over is.
(Nadruk verboden.)

His Master's voice.

Uit *De Telegraaf*, 1-9-1915 (avondblad 2)

Een aanzienlijk kleiner deel van deze groep voelde ook verwantschap met Vlaanderen en Gerretson behoorde tot deze groep²³. Met name Gerretson, die in deze jaren met zijn levenslange studie in de werken en brieven van de anti-revolutionaire protestantse denker en politicus G. Groen van Prinsterer was begonnen, bouwde zijn visie op de Vlaamse problematiek op vanuit het oude Verenigd Koninkrijk van de jaren 1815-1830. Hoewel er uitingen van hem zijn te vinden, dat een herleving van dit staatkundig concept hem net als Groen van Prinsterer, die er als ambtenaar in gewerkt had, na aan het hart lag, heeft hij in zijn meeste redevoeringen en geschriften gepleit voor een vorm van federaal bestuur voor België, waarbinnen Vlaanderen zich naar eigen idealen zou kunnen ontwikkelen. Zo pleitte hij in 1915 in *De Toekomst* in een debat met J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard voor 'Home Rule voor Vlaanderen', waardoor ook volkomen gelijkberechtiging tussen Waal en Vlaming bereikt zou worden²⁴.

Blijft nog zijn relatie tot Duitsland.

Op dat punt heeft Gerretson in deze jaren, uitgaande van een Duitse eindoverwinning, gedacht aan een Nederlands-Belgisch staatkundig blok, waarin uiteraard het Hollands-Vlaamse element zou overheersen. Dit Nederlands-Belgische blok zou vervolgens op enigerlei wijze verbonden zijn met het Duitse rijk, maar zonder dat de leden verlies van eigen soevereiniteit zouden lijden. Deze gedachte heeft zeker nog in 1916 bij hem geleefd zoals uit een concept-brief aan R. von Kühlmann, de Duitse gezant in Nederland, blijkt. Gerretson wenste hem geluk naar aanleiding van Von Bethmann Hollwegs verklaring als Rijkskanselier in de Rijksdag over de toekomstige positie van België en Vlaanderen²⁵. Gerretson schreef :

Hiermee is een werk gedaan dat *niet meer ongedaan* kan worden gemaakt en op de toekomstige verhouding van Duitsland Holland en Vlaanderen de diepst ingrijpende invloed zal hebben.

Met groote lust kunnen wij nu dat préalabele werk werkelijk tot het aanvankelijk gewenste resultaat heeft gevoerd, tot het tweede deel van ons werkprogramma : de overweging der directe relatie van Holland en Duitsland overgaan.

Ik wil deze periode in ons samenwerken echter niet afsluiten zonder Uwen vriend-

23. Het zou onjuist zijn uit deze zin de conclusie te trekken, dat de Nederlanders die verwantschap met Vlaanderen voelden, automatisch uit de pro-Duitse hoek kwamen.

24. F.C. Gerretson, 'Richtingen in Vlaanderen' (ingezonden brief), *De Toekomst*, 1 (1915) nr. 16, p. 342-344 (17-7-1915).

25. Gerretson-Von Kühlmann, 5-4-1916 (minuut) (arch.-Gerretson, dos. Redactie Vlaamse Stem, nr. 1007). Het is mij niet bekend of deze brief ook verzonden is.

Von Bethmann Hollweg verklaarde op 5-4-1916 in de Rijksdag dat de bezette gebieden in het Westen niet zonder meer zouden worden prijsgegeven. België zou in combinatie met Frankrijk nooit een anti-Duits bolwerk mogen gaan vormen. Vlaanderen zou niet prijsgegeven mogen worden aan de verfransing. Vgl. H.J. Elias, *25 jaar Vlaamse beweging, 1914-1939* (4 dln., Antwerpen 1969) dl. I, p. 60.

dien ik bepaaldelijk verzoek deze woorden over te brengen, en U-zelven uit den grond van mijn hart te *danken* voor het geschonken vertrouwen in de onvermoeibare krachtige bewerkstelling van Uwen grooten invloed, waardoor een politieke gedachte tot politieke werkelijkheid geworden is. Het is vandaag voor mij de gelukkigste dag dien ik sedert het uitbreken van den oorlog gekend heb'.

In de loop van 1917 is het echter met Gerretsons actieve rol in de Vlaamse en Grootnederlandse beweging voorlopig gedaan. De keer in de krijgskansen voor Duitsland en zijn nieuwe werkring bij de Koninklijke-Shell, waardoor hij mogelijk ook een nieuwe kijk op de economische positie van Duitsland kreeg, zullen wel debet aan deze verminderde belangstelling voor politieke betrekkingen tussen Holland en Duitsland zijn. Zijn opinie over het federalisme als oplossing voor het Vlaams-Waalse vraagstuk bleef hij vasthouden, evenals zijn opvatting dat een zodanig door het Vlaamse element versterkt België een nuttige barrière tegen Frans expansionisme zou zijn en dat mede tot heil van Holland²⁶.

Prof. Ritzema Boslaan 95
3571 CP Utrecht (NL)

26. Vgl. ook P. van Hees, *Frederik Carol Gerretson (1884-1958) als Grootniederlander*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 43 (1984) kl. 36-43 en 75-88.